

Херсонського державного університету. *Юридичні науки*. 2017. Вип. 2. С. 59-62.

10. Черней В.В., Шаповалов О.О. Актуальні проблеми реалізації державної антикорупційної політики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 4. С. 11-22.

УДК: 351:35.078.3.

Токмілова Любов Миколаївна

Суддя Одеського окружного адміністративного суду,
аспірант кафедри адміністративного та фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВ УЧАСНИКІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА: ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

В статті на основі положень чинного законодавства та позицій науковців проаналізовано основні підходи до визначення гарантій забезпечення процесуальних прав учасників адміністративного судочинства в Україні. Проаналізовано підходи до класифікації гарантій учасників адміністративного судочинства. Запропоновано використання градації гарантій учасників адміністративного судочинства, які мають практичне значення.

Судовий захист прав і свобод фізичних та юридичних осіб у публічно-правових відносинах пов'язаний із функціонуванням в Україні адміністративної юстиції, процесуальною складовою якої виступає адміністративний процес (адміністративне судочинство). Реалізація завдання адміністративного судочинства, яке полягає у справедливому, неупередженому та своєчасному вирішенні судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень відбувається через ухвалення адміністративними судами судових рішень. При цьому, умовою належного рівня правосуддя є високий рівень забезпеченості прав учасників адміністративного судочинства.

Проте, стан гарантування процесуальних прав станом на теперішній час не можна назвати ефективним через недостатність правового регулювання.

До заходів, яких спрямовано на забезпечення прав як гарантії діяльності учасників адміністративного судочинства, можна віднести заходи, яких спрямовано на: здійснення судочинства відповідно до встановленого процесуального закону; заборону втручання у здійснення правосуддя; притягнення до відповідальності за неповагу до суду чи судді у встановленому законом порядку тощо.

Ключові слова: гарантії, учасники адміністративного судочинства, система гарантій, правовий статус.

In the article, based on the provisions of the current legislation and the positions of scientists, an analysis of the basic approaches to defining the guarantees of procedural rights of participants of administrative justice in Ukraine. The clarification to classification of guarantees of participants of administrative proceedings are analyzed. It is suggested to use the classification of guarantees of participants of administrative proceedings of practical importance.

Judicial protection of the rights and freedoms of individuals and legal entities in public-law relations is related to the functioning of administrative justice in Ukraine, the procedural component of which is the administrative process (administrative justice). The implementation of the task of administrative justice, which consists in a fair, impartial and timely resolution of disputes in the field of public-legal relations in order to effectively protect the rights, freedoms and interests of individuals, rights and interests of legal entities from violations by the authorities administrative decisions taken by administrative courts. At the same time, the condition of an adequate level of justice is a high level of securing the rights of participants in administrative proceedings. However, the current state of procedural guarantees cannot be called effective because of the lack of legal regulation.

Measures aimed at securing rights as a guarantee of the activity of participants in administrative proceedings may include measures aimed at: the exercise of justice in accordance with

established procedural law; prohibiting interference with the administration of justice; prosecution for contempt of court or judge in the manner prescribed by law, etc.

Key words: guarantees, participants of administrative proceedings, system of guarantees, legal status.

Постановка проблеми. У сучасній правовій державі правозахисна функція судової влади поширюється не тільки на випадки, коли правовий порядок порушують громадяни, але й на випадки, коли його порушують посадові і службові особи держави, що володіють владними повноваженнями, а також держава в особі її органів, коли вона своїми загальнообов'язковими рішеннями порушує природні і невід'ємні права громадян чи у будь-який інший спосіб порушує встановлений Конституцією України правовий порядок організації і функціонування публічної влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми гарантій захисту прав учасників адміністративного судочинства присвячено праці таких вчених, як: В.В. Головченка, Ю.О. Гурджі, В.О. Гринюка, С.В. Ківалова, Д.А. Козачук, А.Ю. Осадчого, В.Ф. Погорілکا, М.І. Сірого, В.В. Молдована, Т.В. Усенко та багатьох інших. Однак, враховуючи швидкоплинність світових тенденцій та особливостей правового статусу учасників адміністративного судочинства, в рамках цього дослідження звернуто увагу на основні підходи до визначення сутності гарантій та їх градації.

Метою статті є з'ясування сутності гарантій забезпечення прав учасників адміністративного судочинства як умови здійснення належного правосуддя в Україні.

Виклад основного матеріалу. В Україні на конституційному рівні закріплено, що гарантії прав і свободи людини визначають суть та зміст діяльності держави. Загалом, термін «гарантія» походить від французького слова «garantie», що означає «забезпечення; запоруку; умову, котра забезпечує що-небудь». У сучасній енциклопедичній літературі під поняттям «гарантії прав та свобод людини і громадянина» розуміють умови, засоби, способи, які забезпечують здійснення

у повному обсязі і всебічну охорону прав та свобод особи. Поняття «гарантії» охоплює всю сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, яких спрямовано на практичну реалізацію прав та свобод, на усунення можливих перешкод їх повного або належного здійснення [1, с. 345].

Як зазначає Мамочка В.В., поняття «гарантія» містить дві невід'ємні складові: по-перше, гарантія захищає; по-друге, – реалізує. Як перше, так і друге має походити від сильної державної влади [2, с. 82].

Такі категорії, як: «гарантія», «правова гарантія», «юридична гарантія», «засоби», «способи», «умови», «правовий механізм забезпечення прав», «забезпечення» зазвичай використовуються як синоніми, хоча теоретично вони є складовими структури юридичної гарантії, та вказують на її внутрішнє інформаційне визначення, розкривають її сутність. В юридичній літературі до теперішнього часу відсутньою є єдина позиція стосовно визначення та класифікації гарантії.

Так, Мордовець А.С. визначено гарантії як систему соціально-економічних, політичних, моральних, юридичних, організаційних передумов, умов, засобів і способів, що створюють рівні можливості особистості для здійснення нею своїх прав, свобод та інтересів [3, с. 174].

Наприклад, Скакун О.Ф. під гарантіями забезпечення прав, свобод та обов'язків людини та громадянина розуміє систему соціально-економічних, політичних, юридичних умов, способів та засобів, які забезпечують їхню фактичну реалізацію, охорону та надійний захист. Гарантії являють собою систему норм, принципів, умов і вимог, що забезпечують в своїй сукупності дотримання прав, свобод і законних інтересів громадян [4, с. 203].

Необхідно звернути увагу на висновки Крисань Т.Є. щодо сутності поняття гарантії. Так автором зазначено, що поняття «гарантія» вельми розповсюджена категорія як в юриспруденції, так і в інших науках (соціології, політології, економіці та ін.). Особливістю використання даного поняття в юриспруденції є те, що у широкому розумінні поняття гарантії може охоплювати всю сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, що

спрямовані на справжню реалізацію прав, на усунення можливих причин та перешкод їх неповного або неналежного здійснення і захист прав від порушень. Хоча ці фактори різноманітні, але різні підходи до визначення «гарантії» обумовлено сферою застосування даного поняття – практично у всіх галузях права використано термін «гарантія» та для кожної галузі «гарантія» має свій зміст [5, с. 52]. Дане положення можна доповнити, адже зміст гарантій буде відмінним не лише в залежності від галузі права, а від того, на що конкретно буде спрямовано гарантії.

Так, визначаючи гарантії діяльності учасників адміністративного судочинства, Єгоров В.С. вказує, що це поняття тісно споріднене з такими категоріями, як «соціальний захист», «правовий захист», «система забезпечення», «умови», «фактори», порівняно з якими воно іноді набуває більш широке або, навпаки, вузьке смислове значення. Це базується на основних принципах: гуманізму, справедливості, законності, доцільності, рівноправності та ін.

Гарантії діяльності учасників адміністративного судочинства, науковець визначає як сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію їх прав та обов'язків, на усунення можливих перешкод їх неналежного здійснення [6, с. 135]. У цьому випадку, термін гарантії вжито відносно фактичної реалізації правомочностей, яких надано учасникам адміністративного судочинства, тобто вони є гарантією застосованими для забезпечення фактичного здійснення правосуддя.

В свою чергу, Гринюк В.О. використано термін гарантії відносно незалежності суддів. Важко не погодитися з тим, що гарантії позначають систему умов і засобів, яких спрямовано на практичну реалізацію прав особи, а в необхідних випадках – на його ефективний захист цих прав від будь-яких протиправних посягань. Також, вченим запропоновано класифікацію гарантій. Відповідно, юридичні гарантії можна класифікувати за наступними критеріями: за юридичною силою нормативно-правових актів, в яких містяться гарантії, гарантії поділяються на такі, що містяться в законах, і ті, що містяться в підзаконних

нормативних актах; за місцем їх закріплення в системі законодавства – загальноправові та галузеві; за видом юридичних норм, які закріплюють гарантії незалежності суддів, – матеріальні та процесуальні [7, с. 131].

Для досягнення цілей цього дослідження, необхідно встановити сутність гарантій учасників адміністративного судочинства як елементу їх адміністративно-правового статусу. Слід вказати, що це гарантії, які характеризують правове положення великого кола осіб. Так, Кодексом адміністративного судочинства України (далі – КАС України) до учасників адміністративного судочинства віднесено:

- 1) осіб, які беруть участь у справі, а саме: сторін, третіх осіб, представників сторін та третіх осіб (ст. 47 КАС України);
- 2) осіб, які є іншими учасниками адміністративного процесу, до яких належать секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач (ст. 62 КАС України) [8].

Спільною ознакою, яка детермінує гарантії як елемент правового статусу учасників адміністративного судочинства є сфера їх спрямування – здійснення належного адміністративного судочинства. Гарантії як елемент адміністративно-правового статусу можна визначити як сукупність, способів, засобів та процедур, що забезпечують правове положення учасників адміністративного судочинства в сфері здійснення адміністративного правосуддя, а також в тих суспільних відносинах, яких пов'язано з розглядом адміністративних справ.

Дослідження гарантій як елементу адміністративно-правового статусу учасників адміністративного судочинства потребує використання системного підходу. До характерних рис системи гарантій як елементу адміністративно-правового статусу учасників адміністративного судочинства, слід віднести такі: цілісність; принципову неможливість ототожнення якостей цілого з сумою якостей його складових елементів; структурність (можливість описання системи гарантій через визначення комплексу її зв'язків і взаємовідносин системи); ієрархічність (кожен компонент системи гарантій, у свою чергу, може розглядатися як система); множинність описань кожної системи.

Системний підхід, маючи за мету надання цілісної уяви про гарантії, насамперед, потребує здійснення їх класифікації. Але у юридичній літературі досі триває дискусія щодо змісту й поділу гарантії [9, с. 471]. Загалом, система гарантії – це умови, засоби й методи, які забезпечують фактичну реалізацію та всебічну охорону прав і свобод [10, с. 176].

Виходячи з загальнотеоретичного підходу, гарантії як елемент адміністративно-правового статусу учасників адміністративного судочинства можна класифікувати в залежності від сфери суспільного впливу, який може бути виражено за допомогою: економічних гарантії; політичних гарантії; ідеологічних гарантії; моральних гарантії; юридичних гарантії.

Юридичні гарантії як елемент адміністративно-правового статусу учасників адміністративного судочинства можуть бути закріплені, в першу чергу, в актах різної юридичної сили та галузевої приналежності. Тобто, можна виокремити міжнародно-правові гарантії та внутрішньодержавні гарантії. Аналогічної думки, і Міхневич Л.В., якою визначено, що система юридичних гарантії побудована за дворівневою схемою – міжнародного рівня та гарантії внутрішньодержавного рівня, де міжнародно-правові гарантії виступають в комплексі глобальних і регіональних міжнародних конвенцій (рекомендацій) і забезпечуються діяльністю міждержавних об'єднань та їх органів. Серед внутрішньодержавних гарантії безпосереднє здійснення прав і свобод забезпечують правові гарантії, які є гарантіями застосування норм права [11, с. 43].

Внутрішньодержавні гарантії як елемент адміністративно-правового статусу учасників адміністративного судочинства у залежності від юридичної сили нормативно-правового акту, яким закріплено гарантію наступним чином: гарантії, яких закріплено у законі; гарантії, яких закріплено у підзаконних нормативно-правових актах; гарантії, яких закріплено у локальних актах суддівського самоврядування.

Вищезазначені класифікації гарантії як елементу адміністративно-правового статусу учасників адміністративного судочинства мають теоретичне значення. Вбачається доцільним

зосередити увагу на градації системи гарантій, які можуть вплинути позитивно на практичну реалізацію адміністративного судочинства.

У цьому контексті, заслуговує підтримки і позиція О.Б. Абросимової, яка розрізняє з одного боку, інституціональні, а з другого – функціональні гарантії [12, с. 158]. Специфікуючи вказану класифікацію до гарантії учасників адміністративного судочинства, необхідно виходити з того, що гарантії осіб, які беруть участь у справі суттєво відрізняються від гарантії інших учасників адміністративного процесу. Це опосередковано відмінностями між іншими елементами правового статусу учасників адміністративного процесу, наприклад, правосуб'єктністю, правами та обов'язками. Крім того, відмінним є засади участі вказаних категорій осіб у адміністративному процесі: у учасників адміністративного процесу є юридична та особиста зацікавленість у вирішенні справи; у осіб, які беруть участь у справі – відсутня особиста зацікавленість в результаті розгляду справи, вона має процесуальний характер [13, с. 7].

Прикладного значення має класифікація гарантій учасників адміністративного судочинства в залежності від їх спрямування на:

гарантії реалізації прав (спрямовані на забезпечення порядку набуття статусу учасника адміністративного процесу чи особи, яка бере участь у справі, створення умов для реалізації сукупності наданих правомочностей);

гарантії охорони права (спрямовані на створення умов для запобігання посягань на учасників адміністративного судочинства);

гарантії захисту прав (спрямовані на застосування відповідальності за порушення прав учасників адміністративного судочинства).

Вбачається доцільним розділяти заходи, яких спрямовано на забезпечення прав учасників адміністративного судочинства як гарантії їх статусу та заходи, яких спрямовано на забезпечення прав як гарантії діяльності учасників адміністративного судочинства. Відповідно, у першому випадку,

мова йде про заходи, яких спрямовано на: особливий порядок залучення до розгляду адміністративної справи; заборону впливу на учасників адміністративного судочинства у будь-який спосіб тощо.

Необхідно зазначити, що приведені класифікації гарантій як елементу адміністративно-правового статусу учасників адміністративного судочинства носять умовний характер, оскільки усі вони діалектично взаємозв'язані, пронизують і доповнюють одна одну. Наприклад, політичні гарантії в багатьох випадках виступають в правових формах і можуть зливатися з юридичними гарантіями, які в свою чергу, можуть мати політичний характер.

Таким чином, сенс і призначення гарантій полягає в тому, щоб створити для учасників адміністративного судочинства необхідні умови для реалізації їх прав, що пов'язані з особливим правовим положенням під час розгляду конкретно-визначеної адміністративної справи, при цьому, не перетворюючи їх всупереч конституційному принципу рівності всіх громадян, на пільги.

Література:

1. Юридична енциклопедія. К.: 1998. т.1: А. 555 с.
2. Мамочка В.В. Загально-соціальні гарантії місцевого самоврядування в Україні: шляхи вдосконалення. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. Збірник наукових праць Донецького юридичного інституту Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2009. № 2. С. 81-92.
3. Мордовец А.С. Гарантії прав личности: понятие и классификация. Теория государства и права: курс лекций. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2000. 728 с.
4. Скакун. О.Ф. Теория государства и права: учебник. Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. 704 с.
5. Крисань Т.Є. Теоретико-правова характеристика категорії «юридична гарантія»: загальнотеоретичний аналіз. *Часопис цивілістики*. 2013. Вип. 14. С. 51-54.
6. Єгорова В.С. Гарантії діяльності суддів судів загальної юрисдикції. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2012. № 1. С. 135-139.

---

7. Гринюк В.О. Гарантії забезпечення незалежності суду у кримінальному процесі. *Право і суспільство*. 2012. № 5. Ст. 131-135.

8. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. (ред. від 20.10.2019 р.). № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>

9. Усенко Т. В. Роль і місце юридичних гарантій в процесі реалізації трудових прав працівників-інвалідів. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2010. № 17. Ст. 469-481.

10. Фрицький О. Ф. Конституційне право України: Підручник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 536 с.

11. Міхневич Л. В. Конституційне право зарубіжних країн (загальна частина): навч.-метод. посібн. для самост. вивч. К.: КНЕУ, 2005. 164 с.

12. Абросимова Е. Б. Судебная власть в Российской Федерации: система и принципы. М.: Ин-т права и публ. политики, 2002. 160 с.

13. Ківалов С.В. Понятійно-правова характеристика сторін як учасників адміністративного судочинства. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Т. 15. С. 5-26.